

איפיונים לעיתונות הילדים בראשיתה

מאת: ירדנה הדס

דברי הקדמה

בראשית דרכה אין בעיתונות הילדים שלנו דיפרנציאציה "מבנית" או "עריכתית" בין היצירות לילדים בגיל הרך לבין אלה שנועדו לילדים בוגרים יותר. הקורא ב"דבר לילדים" התרגל מעצמו לחלוקה בין "הפריטים המנוקדים" גדולי האות לבין "הלא מנוקדים", שהאות שלהם קטנה יותר.

הדבר נבע, בין היתר, מקוצר היריעה: גיליון אחד בשבוע לילדי המשפחה כולה. אם רציתי, למשל, כילדה קטנה, לדעת מיהו "ידידו של החייל תומי", בסיפורו של אליעזר שמאלי, הנושא שם זה, היה עלי, בת השש וחצי, לעשות אחד משני דברים: או לבקש מאמא שתקרא באוזניי או (במקרה שהיתה עסוקה) לבקש מהמורה פנינה שתקרא לפני כולנו בכיתה. ואכן, ביקשתי, משום שהכותר, שם ה"סיפור", היה מודפס באות גדולה ומנוקדת, מזמינה ומסבירת פנים. ואות זו, המנוקדת, "הבטיחה" לי סיפור מושך: מי החייל תומי? מיהו ידידו? ומדוע יש שלוש נקודות לאחר הכותרת? והמורה פנינה, כטוב לבה בהתנהגותנו היפה, עיינה בסיפור בעת ההפסקה הגדולה, וסיפרה אותו לכבוד שבת בסופו של יום-השישי - שלא היה "קצר" כל-כך. מפני שכל כך חכינו לסיפור שיבוא במסגרת "ענג-שבת".

הגוזל, שבידי החייל הבריטי עדיין קרוי "אפרוח" בסיפור זה (שכן עדיין לא הונהגה ההבחנה אז בין שני המונחים ואפרוח וגוזל ציינו שניהם כל בן עוף, ולד עוף, משעת היבקעו מן הביצה ועד שהוא עוטה נוצות, או שעדיין לא העלה אבר (כנף).

הסיפור הוא סיפור פגישה בין הדובר, ילד שגילו אינו נקוב, לבין חייל בריטי, הנוהג במשאית צבאית, בודד בתאו רחוק מביתו, צמא לחברה ולשייכות. המסר אנושי מאוד. הבולבול הקטן משמח מאד את מאמצו. הדובר בסיפור רואה בו הרבה יותר: הוא רואה ציפור שבויה, אפרוח. הבלבל "היה זה זמירה של ארץ ישראל כי כיפה שחורה כיסתה את ראשו הקטן", מעין התינוק שנשבה בין הגויים, כמעט.

הסיפור, לפי מיטב זכרוני, העלה בנו רגשות סותרים: מחד גיסא החייל הבריטי, שנפתס עדיין כידידותי למדי, היטיב עם הציפור, הוא דואג לה ושומר עליה. הוא

בודד וזקוק לחברתה. ומאיך גיסא, מקומו של האפרוח כאן, והוא זכאי לחיות ומאושר בארצו, עם בני מינו. כיוון שהשיעור הסתיים והמורה פנינה נחפזה לביתה, לא נערך דיון בכיתה. כל ילד נשא עמו הביתה את הרשמים שהתעוררו בו. כשהסיפור עצמו מסתיים בדברי החייל, והבחירה ניתנת לידידות וליחד של השניים, החייל הגלמוד והגוזל המאומץ, ידידו. ידידות היתה אחד הערכים **שדבר לילדים** עודד ביותר. ידידות, קירוב, הבנה. בצידו של ערך זה, גידל העיתון את קוראיו על ערך נוסף, שהשתלב בו וקיבל, מעמד ראשון במעלה: אהבת ישראל, ארץ ישראל ועם ישראל על כל גווניה ובני גווניה.

עיתונים ראשונים

הרבה אהבה, חגיגות כבושה, יראת-כבוד בפני המעשה הגדול, העדר מוחלט של תחושת "עד שקמתי" תחושת חגיגות: הנה אנו ממסדים נסיונות, שרבים וטובים עסקו בהם לפנינו. הדבר נחוץ!

כידוע, קדם **לדבר לילדים** ניסיון עשיר ואחראי בדמותו של **דבר**, מוסף לילדים. המדפדף בכרכיו יגלה עד מהרה כי קיים תואם "משולש" בין דרך הפנייה אל הקורא (הילד) לבין התכנים המוגשים לו - והשפה התקנית, החפה מהתייחדות מחד-גיסא ומזולות מאיך גיסא.

הרשימה "אבן פנה לבית הספר המקצועי" (**דבר**, מוסף לילדים, כרך א', 1930), נכתבה לרגל הנחת אבן-היסוד ל"מקס פיין". מתוארות בו תולדות בית-הספר, החשיבות שמייחסים לו מוסדות היישוב והממשלה, הבשורה שעונת הלימודים בצריפים עומדת לחלוף. עם זאת, מתוארת תקופת הראשית, כיצד הקימו התלמידים עצמם את צריפיהם - כיתותיהם: "הם - הם שיצקו את הבטון, אף כסף אספו... וכד בכד עם זאת - המשיכו בלימודים בשעות היום. מעתה ילמדו בצד לימודי השפות, ההנדסה והאלגברה - גם תיקון מכוונות ו"כיצד לעשות חלון-ברזל וגדר-ברזל, ומסגרות טובה" וכו' וכו'.

בולט מאוד ברשימה זו, כמו בכל הכרכים שיבואו בעקבות העיתון הראשוני, הרצון לשתף את הילדים ולעשותם עמיתים לאחריות ולעשייה. "תלמידי בית הספר מסרו לנציב העליון (אורחם בטקס) תזכיר, שבו ביקשווהו שיחוק חוקים שיחייבו את נותני-העבודה לתת חופשה לנערים העובדים, וכן שיטיל חובה של השתלמות מקצועית".

פתחתי דווקא בג'אנר הרשימה העיתונאית, אם כי **דבר לילדים** היה מאסך שחברו בו כל הז'אנרים היוצרים יחד עיתון-ילדים ראוי לשמו. יש בו חדשות הערות, ובצדם - סיפור ושיר, חידה ובדיחה, מחזה ומכתב - וכולם מעוטרים

ומאויירים בידי ציירים טובים, שבראשם **נחום גוטמן ואריה נבון**. הסיפורת בכרכי **דבר לילדים** לכל אורך דרכו פונה אל הילדים הקטנים, בני הארבע ומעלה ואל בני הנוער - במינון השואף אל השיוויון. על כן נמצא בהם את **"בארץ לובנגולו מלך זולו - אבי עם המטבולו אשר בהרי הבולויה"** של נחום גוטמן מחד גיסא - ואת סיפוריה של ימימה אבידר-טשרנוביץ מאידך גיסא. המוטיבים השולטים בסיפורים לקוחים מחיי הילד - במעגלות חייו (בחברה, בגן ובבית-הספר, ברחוב ובחיק-הטבע וכו') והעולם הגדול על רזיו, חידושו, חדשותיו ו...סכנותיו.

העוקב אחר הסיפורת שבכרכי **דבר לילדים** ואחיו הצעירים ממנו לימים (**הארץ שלנו לילדים, משמר לילדים, הבוקר לילדים**) יפגוש לא אחת סיפורונים קטנים, המשקפים חיי ילדים בעולם. סיפורונים אלה מלווים לא אחת בתצלומים, התורמים נופך אותנטי לנאמר בהם. מגמה זו הולכת ומתחזקת עם השנים, והיא בבחינת ג'אנר ביניימי בין הסיפורת הטהורה לבין הכתבה, שתתפתח עם השנים לסוגה ספרותית בפני עצמה. לדוגמה: **במשמר לילדים ב' חשון תש"מ (1979)**, אנו פוגשים בתצלום של נער הנאבק בתנין. הקטע המלווה את התמונה הוא: "לקים סוג מבנגוק מקצוע מוזר ומשונה: הוא נאבק מדי יום ביומו בעשרות תנינים, השורצים בחופי תאילנד, להנאתם של התיירים. קים נושא על גופו הקטן לפחות אלף צלקות משיניהם החדות של יריביו. אכן, פרנסה קשה..." הפתיחות אל ילדי העולם על סבלם והנאותיהם מרחיבה דעתם ולבם של הקוראים הצעירים.

בצד הסיפור הקצר מטפח העיתון מראשית הופעתו את הסיפור הארוך בהמשכים (לעיתים זהו רומן של ממש, המשתרע על פני גליונות רבים. בין אם הוא רומן היסטורי, כגון: **בחשכת ימי הביניים**, ובין אם הוא ספר לעתיד, כגון **נסים ונפלאות** מאת לאה גולדברג. התועלת בדרך זו ברורה לנו: הילד הקורא למד לצפות לשבוע הבא, למועד הופעת העיתון, כדי לדעת מה יהיה. סדרות-המתח של ילדותנו היו קריאות, משובחות, מרחיבות דעת ומעוררות געגועים. השוואתן לסדרות הדרמה הטלוויזיונית הזרות הכובשות כיום את מסכי הטלוויזיה שלנו אינה בהכרח "לטובת" האחרונות.

כבוד לילד, כבוד לטקסט

ככלל, הכתוב אינו "מתחנף" אל הילד, אינו מתחנחן ואינו "יורד אליו". הוא גם אינו מדבר גבוהה-גבוהה. הוא מדבר אליו נכוחה, בגובה העיניים. איכות זו מצויה לא רק בסיפורת ובשירה, אלא אף ב'רשימות-השירות', כגון סקירות ספר חדש. ברשימה, שנכתבה על ידי רבקה זיו, מתואר ספרו החדש של יורם קניוק **הבית**

שבו מתים הג'וקים בשיבה טובה (חוברת 6, שנה ל"ה, עמ' 111) : "הכי מסכן בכל הסיפור הוא אביה של חמוטל, שלא מסתדר כל-כך עם החיות ("הג'וקים, החתולה... וגם חמור בשם טמפו וסוסה בשם אנדרומדה"), אבל שום דבר לא עוזר לו, לא צעקות, לא איזמים ואפילו לא בריחות מהבית". ההומור הטוב ברשימות חובר אל ההומור המשובח שבסיפורת ובשירה. ההומור כזה משדר אל הילד: אתה נבון, אתה חברי לחיך... והוא מאפשר, לאחר הצחוק המשותף, דיון בעניין זכויותיו של הזולת והחובה להתחשב ברצונותיו, כשם שעליו לחשוב גם על נטיותיך שלך.

אין בכל הכרכים הללו אלימות (והאמינו, שחיפשת...) - לא מילולית ולא פיסית. אף הסיפורים הקשים של השואה (וקודם לה - של מאורעות הדמים בארץ) הם מאופקים, כאובים, שומרים על כבודם של הקרבנות ואינם מכסים או מחביאים את האמת. יתכן להגדיר את תכונתם העיקרית של העיתונים ההם במילה אחת: נימוס, נימוס במונח העמוק, דהיינו: התחשבות בזולת. והזולת, בענייננו, הריהו הילד, הילד בכבודו ובעצמו, על עצמיותו ועל רגישותו. הכתוב לא פינק אותנו כילדים, ולא הסתיר מאתנו את הנוראות שבחדשות. אך הוא חס הן על כבודם של הנופלים ועל פרטיהם והן על כבודנו אנו, כקוראים צעירים.

איכותו של ההומור

ההומור מצוי הרבה הן בסיפורת (**מעשה בסלט, בשוטר ובזנב - פרה** מאת גוטמן) הן בשירה ("מי ראה את דודה לאה / מתחפשת לצפרדעי?" - לאה גולדברג. מובן, שהוא עמוד התווך של הסיפורת המחורזת והמצויירת, שחתמה כל אחת מהחבורות של **דבר לילדים**. "אורי מורי", "אורי כדורי" ודומיהם שעשעו אותנו בשגיאותיהם הקטנות, שלא הצליחו מעולם להזיק לאיש, גם לא להם. הם העניקו לנו תחושת עליונות על שידענו מראש, מה עלול לקרות להם, אם - למשל - יקראו בהליכה. אך הנפילות שלהם לא הסתיימו מעולם בתחבושות גבס...

עשהו על השירה

ניתן לומר בביטחון, שעתוני הילדים היוו אכסניה מסבירת פנים למרבית המשוררים לילדים בראשית דרכם, את אחת מהם נייצג כאן בשיר ישן ונשכח מעט מפרי עטה: "הסכה", הטוב גם לימי תשרי, הבאים אלינו לטובה לאחר חופשת הקיץ - וגם לסוגיית השלום הנכסף*: סוכת-שלום ("סוכה ממש", בניין הדור" "נחמדה", "כל-כך קטנה", והרי "כבר בנינו אותה...") והנה, הילדים אביתר

*"הסוכה", מאת לאה גולדברג (דבר לילדים כרך ב', 30 בספטמבר, 1936, חוברת 3, עמ' 9).

ומרגלית מוצאים עצה, פשרה, ו"שתרר בה השלום"... נקשיב לשיר, לתבונה שבו ולתבונה שהוא מנחיל לילד. מותר האדם מן החיה הוא שבכוחו להביא שלום.

אף פניה ברגשטיין מופיעה כבר בכרך זה. לפניכם שיר משלה, שיש בו יותר משמץ פרחות (שם, חוברת 21, עמ' 12): לא, זה לא שיר "חינוכי", אך זה שיר! אולי הוא "סבו" של "שיר השכונה" הפרחתי שבו "לא בכוונה לחצנו על הפעמון"... שירת הילדים החדשה (שהיא כבר "סבתא" לנכדים - שירים רבים), היתה גם היא שובבה לפרקים. נעים להיזכר ברגעים אלה.

כיום, בהביטנו בשפע החוברות הצבעוניות לילדים, אנו מתפעלים מן הצבעים, הטכניקה, העושר הצורני, אסתטי. עפ"י המידע שבידיי 17 עיתונים לילדים ולנוער יוצאים לאור בארץ. הדיפרנציאציה הגילית: 7 - עיתונים לגיל הרך, גן, א'-ב' 5 - לג'-ו' 5 - לבני נוער - 12 ומעלה.

קיימת גם פנייה ספציפית לציבורים שונים - **סוכריות ואותיות** - לילדים ובני נוער מן המגזר הדתי. **חלונות** - לציבור יהודי-ערבי. **פני טבע הדברים וטבע הדברים** - לאוהבי טבע.

הנוסטלגיה עדיין מושכת לכיוון המשולש: **דבר לילדים, משמר לילדים והארץ שלנו.**

הטבע בעיתוני ילדים

פאת: עמוס בר

אתחיל את דברי באירוע מרגש שאירע לי לפני ימים אחדים.

כהרגלי, ישבתי ערב אחד ליד המחשב והקלדתי סיפור.

קצת מוזר לומר "להקליד סיפור" במקום "לכתוב סיפור". אך, מה לעשות, אני אוהב את המחשב שלי, וכשאוהבים - מקלידים.

עוד אני מרחף בעולמם של גיבורי סיפורי, וקול זעקה עלה מחצר ביתי. אחד מבני הבית זועק בחרדה:

"פנו מיד את הבית! פתיל של מטען חבלה דולק קרוב לדלת! צאו מהבית - מיד!"

עליכם לדעת, כי בני המשפחה שלי יודעים שאין להפריע לי בשעת הכתיבה, ודבר נוסף - המזעיק הוא קצין בחיל המודיעין, שמתמצא בענייני חבלה. ואם הוא זועק ומזעיק - יש דברים בגו'...